

HÁZTARTÁS- ÉS CSALÁDSZERKEZET

MONOSTORI JUDIT – SZABÓ LAURA

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A legutóbbi nagyobb népesség-összeírás, a 2016-os mikrocenzus alapján Magyarországon 4,02 millió magánháztartás élt.
- » Ekkor a háztartásoknak közel az egyharmada, mintegy 1,2 millió háztartás volt egyszemélyes, ez a magánháztartásban élő népesség közel 13%-át jelentette. A háztartások közel negyede párkapcsolaton alapuló, gyermek nélküli együttélés. 32%-ukban pedig 24 éves vagy fiatalabb gyermekek is élnek. Ez utóbbi csoportba tartozó háztartások száma 2016-ban közel 1,3 millió volt.
- » 2016-ban az összes háztartás egynegyedében két szülő, 7%-ában egy szülő neveli a gyermekeket. A 25 év alatti gyermeket nevelő háztartásoknak 65%-a intakt, 13%-a mozaik-, 23%-a egyszülős volt.
- » A férfiak és a nők együttélési formái a különböző életkorokban eltérnek egymástól. Az egyik fontos különbség, hogy a férfiaknak nagyobb aránya él még felnőtt éveiben is az ún. származási családban, azaz a szüleivel. A férfiak és a nők közötti különbség e tekintetben a 20-as éveik végén és a 30-as éveik elején járók körében a legjelentősebb.
- » Az egyszemélyes háztartások aránya különösen az idősebb korosztályokban magas. A nemek közötti különbségek is a 60 éven felüliek körében növekednek meg jelentősebben. A nők sokkal nagyobb része él egyszemélyes háztartásban, mint a férfiaknak.
- » A nők körében az életpálya minden szakaszában magasabb a gyermekeikkel egy háztartásban élők aránya. Ez alapvetően abból adódik, hogy válás után a gyerekek sokkal nagyobb valószínűséggel az anyáknál maradnak. A fiatalok is később hagyják el a szülői házat, ha az anya egyedül neveli őket. Továbbá a háromgenerációs háztartásokban is magasabb a nagymamák, mint a nagypapák aránya.
- » A 2018–2019-ben született gyermekeknek a többsége (96%-a) párkapcsolaton alapuló családba született: 55%-uknak házasságban, 41%-uknak élettársi kapcsolatban élt az anyja a gyermeke születése előtt 2 hónappal. Másik szempontból vizsgálva a kérdést: a gyermekek 85%-ának intakt, 11%-ának mozaikcsaládban és 4%-ának egyedül élt az anyja közvetlenül a gyermeke születése előtti időszakban.

» A 2018–2019-ben születettek 47%-a első gyermekként születik az adott családba, 41%-a pedig olyanba, ahol már élnek édestestvérei. A gyerekek 12%-a pedig olyan családba érkezik, ahol vegyesen élnek az édestestvérek mellett fél- és mostohatestvérek (3%), vagy csak fél- és mostohatestvérek (8%). A családban élő nem édestestvérek többnyire az anyai ági féltestvérek. Becsléseink szerint az összes testvér 29%-a más háztartásban él, az apai ágról származó féltestvéreknek pedig a 94%-a.

A HÁZTARTÁSOK^F ÖSSZETÉTELE

A népesség háztartásszerkezet szerinti megoszlásáról alapvetően a népszámlálások és a népszámlálások közötti években megtartott mikrocenzusok alapján tájékozódhatunk. Ezen kívül egyéb lakossági adatfelvételekből is rendelkezésre állnak még adatok, amelyek pontossága, fogalomhasználata azonban gyakran nem teszi lehetővé az összehasonlítást. A legutóbbi mikrocenzus 2016-ban volt, akkor 4,02 millió magánháztartást számoltak össze az ország területén. Ezek közel harmada, több mint 1,2 millió egyszemélyes háztartás volt, ami azt jelenti, hogy a magánháztartásokban élő lakosság 13%-a egyedül élt (1. táblázat). Az egyedül élők nem tekinthetők homogén csoportnak, sem a demográfiai jellemzőik, sem pedig abban a vonatkozásban, hogy milyen életút áll mögöttük, milyen háztartásokban éltek korábban. Az idősebb korosztályokban jellemzően a társ elvesztése, a gyermekek felnőtté válása és elköltözése előzi meg az egyszemélyes háztartás kialakulását, de egyre nagyobb jelentősége van a válásnak is. A fiatalabbaknál leggyakrabban a szülői házból való elköltözéshez vagy a párkapcsolat felbomlásához kapcsolódik az egyszemélyes háztartások kialakulása. Az egyedül élők abban az értelemben is különbözőek lehetnek, hogy mennyi ideje élnek egyedül, kiknél átmeneti, kiknél tartósabb ez az élethelyzet, amely kérdéssel részletesen foglalkoztunk kötetünk korábbi kiadásában (Monostori és Murinkó, 2018).

A háztartások közel negyede párkapcsolaton alapuló, gyermek nélküli háztartás: 13%-ukban 65 év alattiak élnek, 11%-ukban mindketten betöltötték a 65. életévüket. Ezek a háztartások is sokfélék lehetnek: egy részüknek nincsenek gyermekeik, ezen belül vannak gyermekvállalás előtt álló párok is, míg mások idősebbek és a gyermekeik 'kirepülése' utáni életszakaszban vannak. Különözhetnek abban is, hogy az első vagy a többedik párkapcsolatban él-

nek. Ide soroljuk azokat is, akik ugyan nem élnek együtt a gyermekeikkel, de együtt élnek egyikőjük szülőjével.

A háztartások 32%-ában 25 év alatti gyermekek is élnek, 25%-ukban két szülő, 7%-ukban egy neveli a gyermekeket. A gyermekes háztartások száma közel 1,3 milliót tesz ki. Ezeknek döntő többsége egyszemélyes, kétgenerációs háztartás. A kétszemélyes háztartások egy részében a gyermekes család ún. mozaikcsalád^F. Mozaikcsaládoknak azokat a családokat nevezük, ahol legalább egy olyan gyermek él, akinek nem mindkét ott élő felnőtt a vér szerinti szülője. (1. táblázat)

A GYERMEKES CSALÁDOK^F ÉS HÁZTARTÁSAIK

A háztartások körén belül a legnagyobb és a legdifferenciáltabb csoportot azok a háztartások képezik, amelyekben gyermekek is élnek. Ha a gyermekes háztartásokat szeretnénk vizsgálni, akkor definiálnunk kell, hogy kit is tekintünk gyermeknek. Ez nem könnyű kérdés, és a definíció nyilvánvalóan attól is függ, hogy mik a vizsgálati céljaink. A gyermekkor határai az utóbbi évtizedekben jelentősen kitolódtak, ezért a kutatások többsége már nem a 18, hanem a 25 év alattiakat tekinti gyermeknek. Ezt az életkori határt alkalmaztuk mi is. Ezeknek a háztartásoknak közel a negyedében (24%) a legfiatalabb gyermek 0 és 3 év közötti, 9%-ában 4–5 éves, 36%-ában pedig 6 és 14 év közötti. A gyermekes háztartások közel harmadában már a legfiatalabb gyermek is betöltötte a 14. életévét.

Az alábbiakban részletesen vizsgáljuk a gyermeket nevelő háztartások szerkezetét és a szociodemográfiai jellemzőiket. Ezeknek a tagoltsága több szempont szerint is vizsgálható. A párkapcsolaton alapuló és az egyszemélyes háztartások/családok arányának vizsgálata általában szerves részét képezi a szociológiai és demográfiai kutatásoknak.

1. táblázat. A háztartások és a háztartásban élők száma és megoszlása, 2016

Háztartásszerkezet	Háztartások		A háztartásban élő személyek	
	megoszlása, %	száma, ezer	megoszlása, %	száma, ezer fő
<i>I. Egyszemélyes háztartásban élők</i>	30,3	1 217,3	12,7	1 217,3
Ebből:				
egyedül élő, 65 évesnél fiatalabb	16,5	663,6	6,9	663,6
egyedül élő, 65 éves és annál idősebb	13,8	553,6	5,8	553,6
<i>II. Párkapcsolatban élők, gyermek nélkül</i>	23,4	941,7	20,6	1 971,8
Ebből:				
mindketten 65 évesnél fiatalabbak	12,9	518,0	11,4	1 092,4
legalább az egyikük 65 éves vagy annál idősebb	10,5	423,7	9,2	879,4
<i>III. Párkapcsolatban élők, gyermek(ek)kel</i>	30,4	1 226,5	49,6	4 756,0
Ebből:				
0–24 év közötti gyermekkel	24,8	1 002,4	41,8	4 006,4
ebből:				
nagyszülő(k) nélkül	22,9	923,7	37,5	3 599,2
nagyszülővel/nagyszülőökkel	1,9	78,8	4,2	407,2
csak 24 év feletti gyermekkel	5,6	224,1	7,8	749,7
<i>IV. Egyszülős háztartások</i>	13,6	544,5	14,8	1 416,5
Ebből:				
0–24 év közötti gyermekkel	7,2	285,9	8,7	830,9
ebből:				
nagyszülő(k) nélkül	6,1	246,1	7,1	676,3
nagyszülővel/nagyszülőökkel	1,0	39,8	1,6	154,7
csak 24 év feletti gyermekkel	6,4	258,6	6,1	585,6
<i>V. Többcsaládós háztartások (gyermek nélkül)</i>	0,3	13,0	0,6	57,4
<i>VI. Egyéb együttélési formák</i>	1,9	78,4	1,7	167,7
<i>Összesen</i>	100,0	4 021,3	100,0	9 586,7

Megjegyzés: 1.) A táblázat adatai a magánháztartásban élőkre vonatkoznak. 2.) Gyermeknek tekintettük azokat, akiket a kérdezettek gyermekstátuszának jelöltek, azaz olyan személynek, aki legalább az egyik szülőjével együtt él, de nem él együtt a partnerével, illetve a gyermekével. A népszámlálási adatközlésekben gyermeknek ezen a körön belül csak azokat tekintik, akiknek a családi állapota nőtlen vagy hajadon, mi azonban ezt a kritériumot nem alkalmaztuk. Ebből adódóan a gyermekes családokban élők aránya a mi számításaink szerint valamivel magasabb, mint a népszámlálási adatközlésekben. 3.) A *“Párkapcsolatban élők, gyermek nélkül”* kategóriája tartalmazza azokat is, akiknek a háztartásában más személyek is élnek, például egy felmenő rokon. Viszont amennyiben ezek a személyek egy újabb családot képeznek, tehát például a pár mellett él egyikőjük mindkét szülője, akkor a *“Többcsaládós háztartások (gyermek nélkül)”* kategóriába kerültek. A *“Párkapcsolatban élők, gyermek(ek)kel”* és az *“Egyszülős háztartások”* kategóriája tartalmazza az egy- és a többcsaládós háztartásokat is. Ezekben a kategóriákban külön alkategóriaként találjuk a nagyszülővel/nagyszülőökkel élő gyermekes háztartásokat. Forrás: KSH 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

Ennek egyértelműen az az oka, hogy a legtöbb országban, így Magyarországon is a párkapcsolaton alapuló és az egyszülős családok életkörülményei jelentősen eltérnek egymástól. 2020-ban például az egyszülős családok jövedelmi szegénységi rátája háromszorosa volt a párkapcsolaton alapuló

gyermekes családok szegénységi mutatójának. A mozaikcsaládokat ugyanakkor ritkábban különböztetik el a kétszülős családokon belül, noha a mozaikcsaládban élők életútja is alapvetően eltér azokétól, ahol két vér szerinti szülő neveli a gyermekeket, és ők is számos vonatkozásban hátrányos helyzet-

2. táblázat. A különböző családtípusokban élő gyermekes családok aránya a szülők iskolai végzettsége szerint, 2016*

(%)

Családtípus	A szülők kapcsolatának típusa	A szülők iskolai végzettsége				összesen
		általános iskola	szakmunkás-képző / szakiskola	érettségi	diploma	
Intakt család	Házasság	28,0	45,7	52,1	65,0	52,4
	Élettársi kapcsolat	21,5	14,4	12,9	8,0	12,4
Mozaikcsalád	Házasság	4,0	6,5	6,9	7,8	6,8
	Élettársi kapcsolat	7,4	8,0	5,7	3,7	5,6
Egyszülős család		39,0	25,5	22,4	15,6	22,5
Összesen		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: Gyermekes családoknak azokat a családokat tekintettük, akik legalább egy 24 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelnek. A szülők iskolai végzettségénél a magasabb végzettségű szülő iskolai végzettségét vettük figyelembe.

Forrás: KSH, 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

ben vannak az intakt családokhoz^f képest (Harcsa és Monostori, 2020). Ráadásul bizonyos családtípusokban a mozaikcsaládok jelentősen felülreprezentáltak, ami indokolja a kiemelt vizsgálatukat. Ilyenek például a 3 vagy több gyermeket nevelők, amelyek rekrutációja részben a mozaikcsaládok alakulásából történik (Harcsa és Monostori, 2014). Ezek az együttélések többségében olyan gyermekes családok, ahol legalább az egyik szülő mögött már van egy olyan párkapcsolat, amelyben gyermek született, de a kapcsolat válás/szétköltözés vagy özvegyülés miatt véget ért.

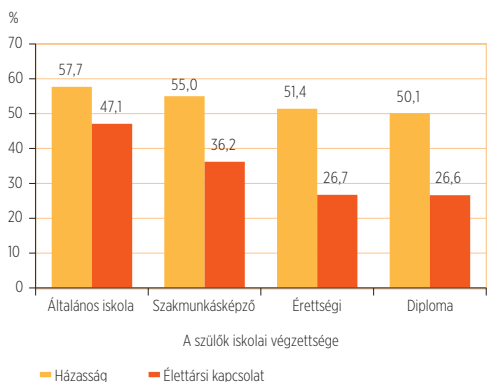
2016-ban a 25 év alatti gyermeket nevelő családok 65%-a intakt, 13%-a mozaik, 23%-a egyszülős volt. Nagyon jelentősek a társadalmi különbségek abban a vonatkozásban, hogy az egyes csoportokban miként oszlik meg ez a három típus. Minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel élnek intakt családban (2. táblázat). A párkapcsolaton alapuló gyermekes családok körében a szülők többsége házasságban él. Ugyanakkor elmondható, hogy a házasságok aránya az intakt családokban lényegesen magasabb, mint a mozaikcsaládokban. És minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál jellemzőbb, hogy házasságban élnek (2. táblázat).

A mozaikcsaládok belső differenciáltságának egyik fő dimenziója, hogy születnek-e közös gyermekek. Összességében 2016-ban a mozaikcsaládok 43%-ában élt legalább egy közös gyermek. A házasságban élőkre ez jellemzőbb volt, mint azokra, ahol a szülők élettársi kapcsolatban élnek, noha itt nyilvánvalóan kérdéses az oksági kapcsolat iránya. A közös gyermek születése miatt ugyanis sok esetben az együtt élő szülők házasságot is kötnek (lásd erről a kérdésről az *Párkapcsolatok, házasságkötés* fejezetet). Az iskolai végzettséget tekintve elmondható, hogy az általános iskolai végzettségű szülőknél volt a legmagasabb azoknak az aránya, ahol közös gyermekek is éltek a mozaikcsaládban, míg ez a legkevésbé a középiskolai/gimnáziumi végzettségűeket jellemezte (1. ábra).

Az intakt, a mozaik- és az egyszülős családok abban is különböznek egymástól, hogy hány gyermeket nevelnek. A gyermekszám az egyszülős családokban a legalacsonyabb, és a mozaikcsaládokban a legmagasabb. Összességében a gyermekes családok felében egy 24 éves vagy annál fiatalabb gyermek nevelkedik (2. ábra). Az egyszülős családok körében azonban az arányuk 63%. Az intakt családok 47, a mozaikcsaládok 42%-a egygyermekes. A kétgyermekesek aránya a gyermekes családok összességében 35%, a

legmagasabb, 39% az intakt családokban. A három vagy több gyermeket nevelők 15%-ot tesznek ki, de itt is jelentősen eltérőek a családtípusok: az intakt családok 15, a mozaikcsaládok 23, az egyszülősök csak 9%-a nagycsaládos (2. ábra).

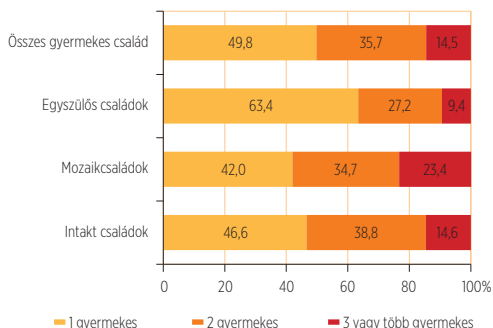
1. ábra. Azoknak a mozaikcsaládoknak az aránya, ahol közös gyermekek is éltek, a szülők párkapcsolattípusa és iskolai végzettsége szerint, 2016

Megjegyzés: Gyermekes családoknak azokat a családokat tekintettük, ahol legalább egy 24 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelnek. A szülők iskolai végzettségénél a magasabb végzettségű iskolai végzettségét vettük figyelembe.

Forrás: KSH, 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

2. ábra. A gyermekes családok megoszlása gyermekszám szerint, 2016

Megjegyzés: Gyermekes családoknak azokat a családokat tekintettük, ahol legalább egy 24 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelnek.

Forrás: KSH, 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

A gyermekes családokhoz nagyszülők is kapcsolódhatnak. Számításaink szerint majdnem minden tizedik gyermekes háztartásban (9%) él legalább egy nagyszülő is. Közel 6%-ukban csak egy nagymama, 1%-ukban csak egy nagypapa, és több mint 2%-ukban legalább két nagyszülő él a családdal. A háromgenerációs együttélési forma egyértelműen az alacsonyán kvalifikált szülők háztartásaiban jellemzőbb. Az alapfokú végzettségűek körében kétszer akkora a nagyszülős háztartások aránya, mint a diplomásoknál (3. táblázat). Élettörténeti adatok hiányában nem tudjuk, hogyan keletkeznek ezek a háztartások. Egy részük olyan, amelyben a szülői generáció el sem költözött a nagyszülöktől, tehát az új család létrejöttkor is már a szülők együtt éltek a nagyszülőkkel. Más részüknél viszont visszaköltözésről beszélhetünk, amikor a gyermekes család a nagyszülői házba költözött. Feltehetően ez az egyszülős családokban jellemzőbb, mint azokban, ahol a szülők párkapcsolatban élnek.

3. táblázat. A háromgenerációs háztartások aránya a gyermekes háztartások különböző csoportjaiban

A gyermekes családok jellemzői	Háromgenerációs háztartások aránya (%)
A gyermekes családok típusa	
Párkapcsolaton alapuló gyermekes család	7,9
Egyszülős család	13,9
A szülő iskolai végzettsége a gyermekes családban	
Legfeljebb 8 általános	11,7
Szakmunkásképző	11,9
Érettségi	10,2
Diploma	5,7
Összesen	9,2

Megjegyzés: 1.) Gyermekes családoknak azokat a családokat tekintettük, ahol legalább egy 24 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelnek. 2.) A párkapcsolaton alapuló családokban a magasabb végzettségű szülő iskolai végzettségét vettük figyelembe.

Forrás: KSH 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás

MILYEN TÍPUSÚ CSALÁDOKBA SZÜLETTEK A GYERMEKEK 2018–2019-BEN?

Már a születések idején jelentős különbségek vannak abban, hogy intakt, mozaik- vagy egyszülős családba születnek-e a gyermekek, illetve abban is, hogy az anya és az apa hányadik gyermekeként jönnek a világra; azaz vannak-e testvérei, és ha igen, ezek a testvérek vele egy háztartásban élnek-e vagy nem, illetve ezek a testvérek édestestvérek-e (mindkét szülő közös), anyai vagy apai oldalról féltestvérek (csak az anya, vagy csak az apa közös), vagy mostohatestvérek (egyik szülő sem közös). Az alábbiakban a 2018–2019-ben született gyermekek családi szerkezetének egyes jellemzőit tekintjük át születésük előtt két hónappal, a gyermekek szemszögéből vizsgálva a kérdést.

Elemzésünk a Népeségtudományi Kutatóintézet Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálatának első adatfelvételére épül, amely a 7. hónapban lévő kismamák körében, a várandósok közel 10%-os, országos, reprezentatív mintáján zajlott, megközelítőleg 8400 gyermeket érintett, akik 2018–2019-ben születtek (Veroszta et al., 2018; Szabó et al., 2020). Az anya várandósságának 7. hónapjában értelemszerűen még a kohorsz kutatásban „részét vevő” magzatról beszélhetnénk, mi azonban gyermekként fogunk rájuk hivatkozni.

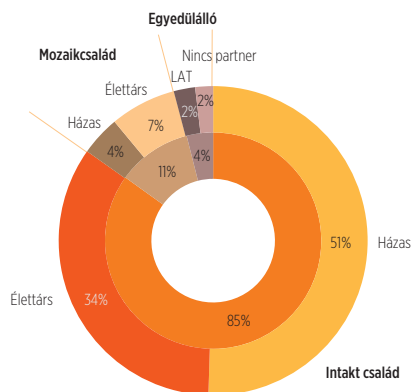
Családtípusok a várandósság 7. hónapjában

A gyermekek túlnyomó többségének, 96%-ának az anyja párkapcsolaton alapuló családban élt a várandósság 7. hónapjában: azaz olyan családban, ahol vele egy háztartásban élt a férje (55%) vagy az élettársa (41%). 4%-ot tett ki azon gyermekek aránya, ahol az anya ebben az időszakban partner nélkül élt, ami alatt azt értjük, hogy nem volt partnerkapcsolata, vagy a partnere külön élt

tőle. Ez az arány alulbecsültnek tekinthető a korábbi kutatások eredményeihez képest, amelyek a gyermekek születési idejének a környékére vonatkozóan gyűjtöttek adatokat az anya partnerkapcsolati helyzetéről, családjáról. (A témára vonatkozó különböző adatforrásokkal kapcsolatos értelmezésekről lásd az első keretes írást.)

A partnerkapcsolaton alapuló családok nemcsak abban különbözhetnek, hogy házasságon vagy élettársi kapcsolaton alapulnak-e, hanem abban is, hogy intakt vagy mozaikcsaládok. A gyermekek nagy többségének, 85%-ának az anyja *intakt családban*^F élt várandósságának a 7. hónapjában, azaz olyan családban, ahol mindkét szülő a családban élő összes gyermek vér szerinti szülője, beleértve a nemsokára megszülető gyermeket is. Ugyanebben az életszakaszban a gyermekek 11%-ának az anyja *mozaikcsaládban*^F élt, tehát olyan családban, ahol a gyermekek két szülővel élnek együtt, és legalább egy olyan gyermek él a családban, akinek az egyik ott élő szülő nem a vér szerinti szülője, beleértve a nemsokára születő gyermeket is. Az intakt családok körében magasabb a házastársi kapcsolatban élő szülők aránya, míg a mozaikcsaládok körében az élettársi kapcsolatban élők vannak többségben (3. ábra).

3. ábra. A gyermekek megoszlása aszerint, hogy milyen típusú családban élt az anyjuk a várandósság 7. hónapjában, 2018–2019

Megjegyzés: LAT= látogatott partnerkapcsolat.

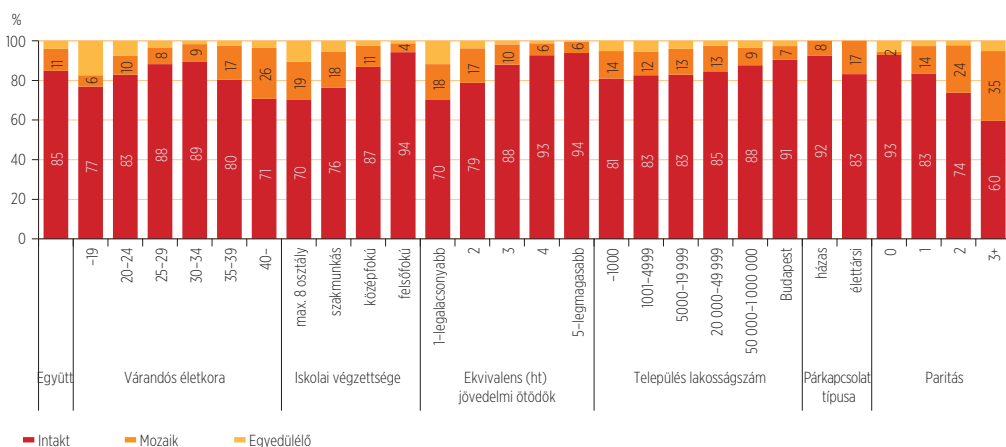
Forrás: Kohorsz'18 várandós kutatás. Súlyozott adatbázis. N=8403.

A családtípusok és a várandós nők demográfiai jellemzői összefüggenek egymással (4. ábra). Szignifikánsan magasabb arányban éltek várandósságuk 7. hónapjában intakt családban a 25–34 éves, magasabb (legalább középfokú) iskolai végzettségű, magasabb (legalább a 3. ötdhöz tartozó) háztartási jövedelmű, házas, első gyermeküket váró nők¹, akik nagyobb lélekszámú (50 ezer főnél nagyobb vagy Budapesten) településeken éltek. Mozaikcsaládban pedig a 35 évesnél idősebb, alacsony (legfeljebb szakmunkás) iskolai végzettségű, alacsony (alsó két ötdhöz tartozó) háztartási jövedelmű, élettársi kapcsolatot fenntartó, gyermekes nők éltek, zömében a kisebb (20 ezer fő) lélekszámú településekről. A várandósságuk 7. hónapjában egyedül élő nők pedig szignifikánsan magasabb arányban voltak jelen a 24 évesnél fiatalabb, alacsony (legfeljebb szakmunkás) iskolai végzettségű, alacsony (első ötdhöz tartozó) háztartási jövedelmű, kis lélekszámú (5000 főnél kisebb) településen élő, első gyermeküket váró nők körében. Azaz a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányosabb

helyzetben élő várandós nők a gyermekük születése előtt két hónappal szignifikánsan magasabb arányban éltek egyedül vagy mozaikcsaládban.

Ezeknél az összefüggéseknél érdemes szem előtt tartani, hogy nem feltétlenül ok-okozati kapcsolatokat jelölnek, hanem együttjárásokat. Különböző hatások épülnek egymásra, hiszen több itt bemutatott tényező is szorosan összefügg. Például, az idősebb nők körében inkább lehetnek olyanok, akik már felbontották első párkapcsolatukat és újat alakítottak ki, ezáltal az idősebb nők körében értelemszerűen magasabb a mozaikcsaládban élők aránya. A gyereket váró nagyon fiatal nők általában alacsonyabb iskolai végzettségűek, az alacsony iskolai végzettségű nőkről pedig azt láttuk, hogy nagyobb eséllyel élnek egyedül, azaz emiatt is előfordulhat, hogy a fiatal nők körében magasabb az egyedül élők aránya. Azt is tudjuk, hogy minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb eséllyel él az illető magasabb jövedelmű háztartásban, vagy nagyobb lélekszámú településen, te-

4. ábra. A gyermekek megoszlása aszerint, hogy milyen típusú családban élt az anyjuk a várandósság 7. hónapjában az anya demográfiai jellemzői szerint, 2018–2019

Forrás: Kohorsz '18 Várandós kutatás. Súlyozott adatbázis. N=8403.

¹ Az első gyermeküket váró házas- vagy élettársak családját az intakt családok közé soroltuk abban az esetben, ha az anya és apa is a gyermek vér szerinti szülője.

hát ezek a hatások mind együttesen jelenhetnek meg akkor, amikor azt mérjük, hogy a magasabb iskolai végzettségű, magasabb jövedelmű és nagyobb lélekszámú településeken élő nők nagyobb valószínűséggel élnek intakt családban. Mindezen hatások együttes elemzésére egyelőre nem állnak rendelkezésre a megfelelő longitudinális

adatok, ugyanakkor ezek az egyszerű két-dimenziós összefüggések is egyértelműen jelzik, hogy a mozaik- vagy egyedül élő/egyszülős családi létből fakadó hátrányok (Harcsa és Monostori 2014, 2020) együtt járnak olyan társadalmi hátrányokkal, mint például az alacsony iskolai végzettség és az alacsony jövedelem.

AZ EGYEDÜL ÉLŐ NŐK KÖRÉBEN SZÜLETETT GYERMEKEK ARÁNYA

A *Kohorsz'18* kutatás adatai alapján a 2018–2019-ben született gyermekek 4%-ának az anyja bevallása szerint egyedül élt a gyermek születése előtt két hónappal (ebből 2% azoknak gyermekeknek az aránya, akiknek az anyjának volt külön élő partnere). Noha ugyanilyen módszerrel még egyetlen kutatás sem vizsgálta ezt a kérdést, a korábbi kutatások alapján valószínűnek tűnik, hogy ez az adat alulbecsült. Ugyanakkor fontos szem előtt tartani, hogy éppen a 2019-ben született gyermekek esetében fordult elő magasabb arányban az előző években született gyermekekhez képest az, hogy a házasságkötés előtt már várandós anya a szülés előtti 2–3 hónapban kötött házasságot (lásd a *Gyermekvállalás fejezetet*), így lehetséges, hogy emiatt a gyermeküket együtt élő partner nélkül váró nők aránya az utóbbi években csökkent, amit elsősorban a családpolitikai intézkedések hatásaként értelmezhetünk. Az *1990., 2001. és 2011. évi népszámlálások* keresztmetszeti mintáin végzett számítások szerint azoknak az anyáknak, akiknek a legfiatalabb gyermeke legfeljebb fél éves volt, a 13–15%-a nem élt párkapcsolatban (Harcsa és Monostori, 2014). Ugyanakkor – ahogyan a szerzők hozzátesszük – ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az anyáknak nincs párja, vagy hogy a szülők nem közösen vállalták a gyermeket. Ezeknek az

eseteknek egy része ugyanis olyan, amikor anyagi probléma, lakhatási nehézség miatt a szülők nem tudnak összeköltözni, vagy a szülők munkahelyei nem egy településen vannak, esetleg az egyik szülő külföldön dolgozik. Másrészt lehetnek ún. családi okok is, amikor az apának már van egy korábbi családja, ahonnan még nem tudott elköltözni. Az *Életünk fordulópontjai* kutatás 2008-as adatfelvételében pedig a kutatók azt találták, hogy a gyermekek 10%-a született egyedülálló anya gyermekeként (Murinkó és Földházi, 2012: 119). Igaz – szintén az *ÉF*-adatokból számolva – az 1990–2002 között legfeljebb 14 éves gyermekek 5, a 2003–2015 között ugyanabban az életkorban levők 6%-a a születés körüli időszakban csak az édesanyjával élt együtt (lásd a *Gyermekdemográfia fejezetet*). Az *éves születési regiszter* adatai szerint pedig 2016-ban a gyermekek 11%-ánál születésükkor nem volt hivatalos adat az apára vonatkozóan (Makay és Spéder, 2018), pontosabban az anyák a szülészeten ilyen arányban nem adtak meg adatokat az apákra vonatkozóan. Ez persze jelentheti azt, hogy nem ismert az apa, de azt is, hogy csupán az anya nem nyilatkozott róla, így azt sem tudhatjuk, hogy együtt élnek-e vagy sem. E sokféle adatforrásból származó sokféle becslés azt sugallja, hogy nincs pontos képünk arról, hány anya vállalja jelenleg a gyermekét egyedül, együtt élő partnerkapcsolat nélkül, de az áttekintett adatok alapján számunkra a 6–11%-os arány tűnik a legvalószínűbbnek.

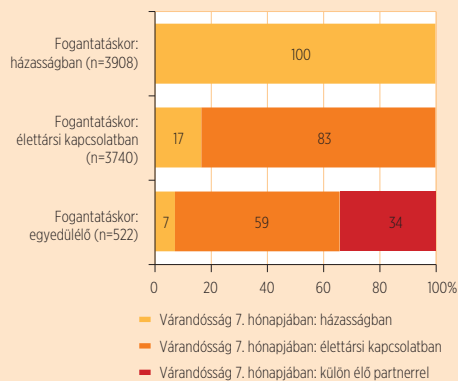
VISSZATEKINTÉS: A SZÜLŐK PARTNERKAPCSOLATI HELYZETE A FOGANTATÁS IDEJÉN

A gyermekek többségét, 55%-át házasságban várják szüleik a várandósság 7. hónapjában (3. ábra). A gyermek születésekor ez az adat valószínűleg magasabb lesz, hiszen a regiszteradatok legfrissebb elemzése szerint a 2019. évi születések extrémnek számítanak abból a szempontból, hogy a házasság előtt már várandós nők leginkább a várandósságuk utolsó két hónapjában kötöttek házasságot (Kapitány, 2021). Felmerült bennünk a kérdés, hogy vajon a 2018–2019-ben született gyermekek mekkora aránya fogant már eleve házasságban, illetve hogy a házasságon kívül fogant gyermekek szülei közül mennyien és kik házasodnak össze a várandósság 7. hónapjáig. Számításaink azt mutatták, hogy a gyermekek relatív többsége, 47%-a házasságban fogant, 45%-a élettársi kapcsolatban és 6%-a olyan kapcsolatban, ahol az anyának külön élő partnere volt. A többieknek vagy nem volt ekkor partnerük (0,4%) vagy adathiány miatt erre nem láttunk rá (3%).

A fogantatáskor még nem házasok 14%-a kötött házasságot a várandósság 7. hónapjáig. Ez a fogantatáskor élettársi kapcsolatban élők 17%-a, míg a fogantatáskor egyedül élő nők 7%-ára igaz. A gyermek születéséig házasságot kötők aránya még

természetesen növekedhet a hátralevő két hónapban. A fogantatáskor még egyedül élő nőknek további 59%-a összeköltözött a párjával, és természetesen az összeköltözők aránya is növekedhet a szülésig. Szignifikánsan nagyobb valószínűséggel kötöttek házasságot a várandósság 7. hónapjáig a fogantatáskor még nem házasok közül a 24 évesnél fiatalabb, felsőfokú alacsonyabb iskolai végzettségű (azaz legfeljebb 8 általános, vagy szakmunkás vagy középfokú iskolai végzettségű), első gyermeküket váró, kevesebb mint 5 éve párkapcsolatban élő nők.

K1. ábra. Az anya párkapcsolati helyzetének alakulása a fogantatás és a várandósság 7. hónapja között, 2018–2019

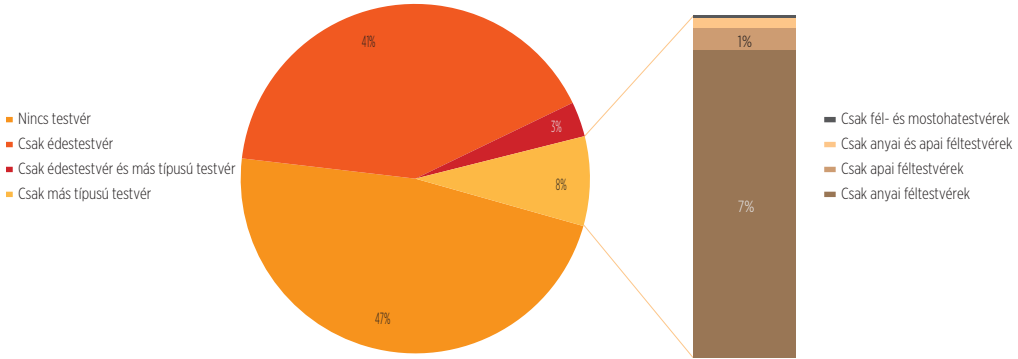
Forrás: Kohorsz'18 várandós kutatás. Súlyozott adatbázis. (A fogantatáskor jellemző párkapcsolati forma százalékában.)

Milyen testvérek várják a megszülető gyermeket?

A 2018–2019-ben született gyermekek többsége (53%) olyan családba született, ahol már éltek testvérek. A testvérek nagy többsége édestestvér volt: összesen a gyermekek 41%-ának csak édestestvérei voltak a családban. Korábbi kutatások jelezték, az, hogy valaki harmadik vagy többedik gyermekként születik, nagy eséllyel azt jelenti,

hogy nem „hagyományos” családi körülmények közé, hanem összetett testvérviszonyok közé születik (Veroszta et al., 2021; Harcsa és Monostori, 2014). A 2018–2019-ben született gyermekek esetében azt látjuk, hogy 3%-uk született olyan családba, ahol már vegyesen voltak édes-, fél- vagy mostohatestvérek, és 8%-uk érkezett olyan családba, ahol csak fél- vagy mostohatestvérek – legnagyobbbrészt anyai ági féltestvérek – éltek születésük előtt két hónappal (5. ábra).

5. ábra. A 2018–2019-ben született gyermekekkel egy háztartásban élő testvérek összetétele az anya várandósságának 7. hónapjában, 2018–2019

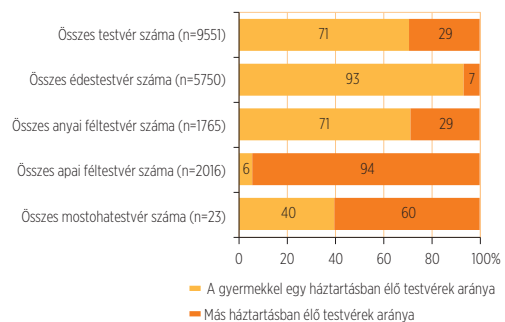
Forrás: Kohorsz '18 Várandós kutatás. Súlyozott adatbázis. N=8403.

A gyermekek 47%-a olyan családba született, ahol nem éltek testvérek (5. ábra). (Ezen gyermekek nagy részének persze a későbbiekben szülehetnek még testvérei). A gyerekek azonban nem csupán abban a családban élhetnek testvérei, amibe érkezik, hanem azon kívül is, egyrészt válások miatt, a másik szülőnél, másrészt mert felnőnek és külön háztartásba költöznek. Ezek közül az az élethelyzet a leggyakoribb (12,5%), amikor az apának a korábbi párkapcsolatából van gyermeke, akivel nem él együtt (lásd még itt: Veroszta et al., 2021). (A gyermekek 2,2%-ának volt az anyjuk korábbi párkapcsolatából származó és külön élő testvére.)

A család- és háztartáselemzések egyik sarkalatos kérdése, hogy pontosan kik is tartoznak egy családba. A statisztikai gyakorlatban a család házastársi vagy élettársi kapcsolaton alapuló együttélés, gyermekkel vagy gyermek nélkül; illetve család az is, ha egy szülő (apa vagy anya) él együtt egy vagy több gyermekével. Ugyanakkor a családok felbomlása, átalakulása nyomában a testvérek száma is nagyobbá, típusa is egyre összetettebbé válik, hiszen a szülők, illetve a nevelőszülők előző párkapcsolataiból született gyermekei is testvérekké válnak, fél-, illetve mostohatestvérekké. Ezek a testvérek vagy az anya, vagy az apa újonnan létesült háztartásában élnek tovább (vagy kétféle

életet folytatva egy ideig az anyánál, egy ideig az apánál laknak), így rendkívül összetetté válhat egy ilyen szülői életút utáni új kapcsolatban született gyermek testvéri környezete. Becsléseink szerint a 2018–2019-ben született gyermekek összes testvérének 29, összes édestestvérének 7, összes anyai féltestvérének 29, összes apai féltestvérének 94 és az összes mostohatestvérének a 60%-a él egy másik háztartásban (6. ábra). A külön háztartásban élő testvérek között természetesen lehetnek olyanok is – a nagy korkülönbség ellenére – akik akik már felnőtt és saját, külön háztartásukban élnek.

6. ábra. A 2018/2019-ben született gyermekek testvéreinek megoszlása aszerint, hogy egy háztartásban vagy külön háztartásban „élnek” a gyermekkel, az anya várandósságának 7. hónapjában, 2018-2019

Forrás: Kohorsz '18 várandós kutatás. Súlyozott adatbázis. (Az összes testvér, édestestvér, az anyai és apai féltestvér, illetve mostohatestvér százalékában.)

KÜLÖN ÉLŐ APA, AKI AZ ANYÁVAL MÁR NINCS PARTNERKAPCSOLATBAN

A gyermek életútja és jólléte szempontjából nemcsak az a fontos, hogy élnek-e (kiskorú) testvérei egy másik háztartásban, hanem az is, hogy a vér szerinti apja vele együtt él-e vagy nem. Elemzésünkben még ezt a kérdést járjuk körül a kisgyermek első életévei kapcsán: áttekintjük, hogy mennyire elterjedt ez a jelenség a gyermek korai életszakaszában, a gyermekek mekkora részének van olyan *külön élő apja, aki az anyával (már) nincs párkapcsolatban*.² A 2018–2019-ben született gyermekek 2,5%-nak külön élő, az anyával (már) nem párkapcsolatban lévő apja volt a születésük előtt két hónappal, a féléves gyermekeknek pedig 3,4%-a volt hasonló helyzetben. *A születése előtt két hónappal még apjával egy családban „élő” gyermekek 1,8%-ának alakult úgy az élete féléves koráig, hogy a*

vér szerinti apa elköltözött a családból és az anyjával való párkapcsolata is megszűnt. A külön élő, anyával (már) nem párkapcsolatban levő apák többsége tud a gyermekéről: a féléves gyermekek 94%-ának az esetében van ez így, és 29%-uk legalább hetente találkozik is apjával. Ezen apák egy részének már van (másik) párkapcsolata (a féléves, külön élő apával rendelkező gyermekek 35%-ának az apjának), és anyával nem közös gyermeke is. De kik voltak azok a gyermekek, akiknek a születésük előtt két hónappal még igen, de féléves korukban már nem voltak szüleik partnerkapcsolatban? Szignifikánsan magasabb arányban történt ez meg azokban az esetekben, amikor akár az anya, akár az apa 24 évesnél fiatalabb volt, amikor akár az anyának, akár az apának legfeljebb 8 általános iskolai végzettsége volt, ha az anyának a várandósság 7. hónapjában külön élő partnere volt és ha a párkapcsolata kevesebb mint három éve tartott.

MILYEN HÁZTARTÁSBAN ÉLNEK A FÉRFIAK ÉS A NŐK?

A gyermekek családszerkezetének vizsgálata után bemutatjuk, hogy milyen különbségek vannak a férfiak és a nők között a tekintetben, hogy különböző életkorokban milyen háztartásokban élnek. Ezek vizsgálata úgy lehetséges, hogy az egyénekhez nemcsak azt rendeljük hozzá, hogy milyen háztartásszerkezetben élnek, hanem azt is, hogy milyen szerepet töltenek be egy adott háztartásban. Ezt a népszámlálási gyakorlat *családi állásnak*^F nevezi. Ez ad lehetőséget arra, hogy például egy, a 20-as éveiben járó, egyszülős családban élő nő esetében elkülönítsük egymástól azt a két élethely-

zetet, hogy az adott háztartásban lehet ő a szülő, aki gyermekével/gyermekével él együtt, és lehet ő a gyermek is, aki egyedül élő szülőjével lakik egy háztartásban.

A fentebb bemutatott háztartásszerkezet tipizálást (7. táblázat) némiképpen módosítva és személyi szintre adaptálva mutatjuk be, hogy a nők és a férfiak között milyen különbségek figyelhetők meg, és hogyan alakulnak ezek az életpálya különböző szakaszain.

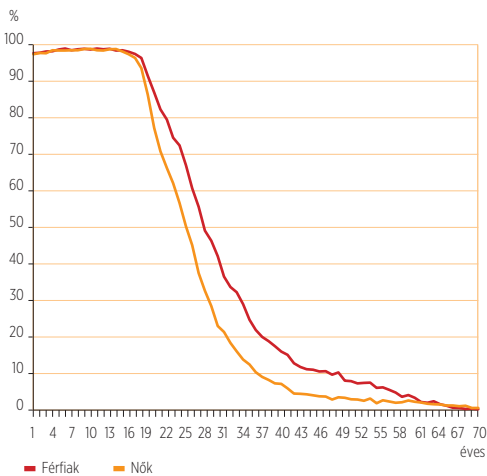
A háztartásban *gyermekszerepben élő*^F férfiak aránya a nagykorúvá válás kezdő időpontjától egészen az időskor kezdetéig mindvégig magasabb, mint a nők körében (7. ábra). Természetesen az életpálya különböző szakaszain mást és mást jelent a gyer-

² Ők nem a LAT-os (látogató párkapcsolatos) apák, mert a LAT-os apák anyával párkapcsolatban vannak, csak nem együtt, egy háztartásban élnek.

mekstátusz, amit az köt össze, hogy ezekben az esetekben a kérdezettek nem az általuk alapított családban élnek, hanem a származási családban, a szülő gyermekeként. A nemek közötti különbség a 20-as éveik végén és a 30-as éveik első felében járók között a legnagyobb. Ez összefügg azzal, hogy a férfiak később alapítanak önálló családot, másrészt egy kapcsolat felbomlása után a férfiak nagyobb arányban költöznek vissza a szülői házba, illetve, hogy a férfiak között nagyobb azoknak az aránya is, akik nem alapítanak önálló családot.

(8. ábra). Különösen így van ez azoknál a férfiaknál, akik már nem tanulnak, de nem is dolgoznak. A 30 év körüli, nem tanuló és nem dolgozó férfiaknak például körülbelül a fele a szüleivel vagy az egyik szülőjével él. A kései családalapítás mellett itt az is szerepet játszik, hogy ezek többségében alacsonyabb végzettségű férfiak, akiknek egy része már alapított családot, de annak felbomlása után újra visszaköltözött a szülői házba. Továbbá az alacsony iskolai végzettségű férfiak körében azoknak az aránya is magasabb, akik egyáltalán nem alapítanak családot, nem létesítenek párkapcsolatot, nem lesznek gyermekeik.

7. ábra. A gyermekszerepben élők aránya, 2016

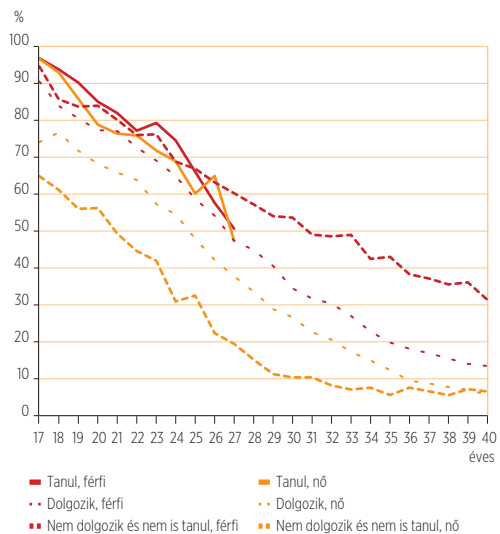

Megjegyzés: A mutató a gyermekszerepben élők arányát az összes, adott korú személyhez viszonyítja.

Forrás: KSH 2016. évi mikrocenzenus. Saját számítás.

A gyermekszerepben élők aránya azzal is összefügg, hogy mennyien folytatnak közép- és felsőfokú tanulmányokat, hiszen nyilvánvalóan azok, akik még tanulnak sokkal kisebb eséllyel költöznek el a szüleiktől. A gazdasági aktivitás szerinti vizsgálatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a tanulói pályafutásukat már befejezők körében is magas a szüleikkel élő fiatalok aránya

8. ábra. A gyermekszerepben élők aránya aszerint, hogy valaki tanul vagy dolgozik, 2016

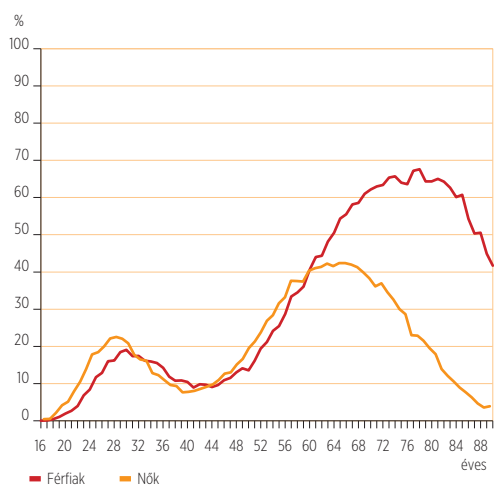

Megjegyzés: 1.) A mutató a gyermekstátuszban élők arányát az összes, adott korú és státuszú személyhez viszonyítja. 2.) Mivel ez esetben arra koncentráltunk, hogy milyen különbségek vannak a tanulók és azok között, akik már befejezték a tanulói pályafutásukat, az adatokat a 16 év felettiekre számítottuk ki. A tanulástátuszban levők aránya 27 éves kor után jelentősen lecsökkent, és az adatok emiatt nagyon hektikussá váltak, ezért a tanulók vizsgálatát 27 éves korig terjesztettük ki. A többi csoportot a 40 éves korosztályig figyeltük meg.

Forrás: KSH 2016. évi mikrocenzenus. Saját számítás.

A férfiak és a nők életpályáját tekintve abban is jelentős a különbség, hogy mennyien élnek olyan háztartásban, ahol nincsenek gyermekek, hanem párjukkal házasságban vagy élettársi kapcsolatban élve alkotnak családot (9. ábra). A fiatalabb korosztályokban a különbség elsősorban abból adódik, hogy a férfiak később lépnek együttélésen is alapuló párkapcsolatba. A 30-as és 40-es korosztályokban értelemszerűen egymáshoz nagyon közeli értékeket lehet mérni. A 60 év felettiéknél viszont egyértelműen megnövekednek a különbségek. A két nem közötti eltérő várható élettartam és az a tény, hogy a párkapcsolatokban élők körében általában a férfiak 4-5 évvel idősebbek a nőknél, ahhoz vezet, hogy a nők körében az egyre idősebb korcsoportokban egyre jelentősebben visszaesik a párjukkal élők aránya. A 80–84 éves nőknél 20, a 85 év felettiéknél pedig 10% alá esik az ilyen háztartások aránya. A férfiaknál viszont 60%-ot is eléri ezeknek az együttéléseknek az aránya.

9. ábra. A párkapcsolatban, gyermek nélkül élők aránya, 2016

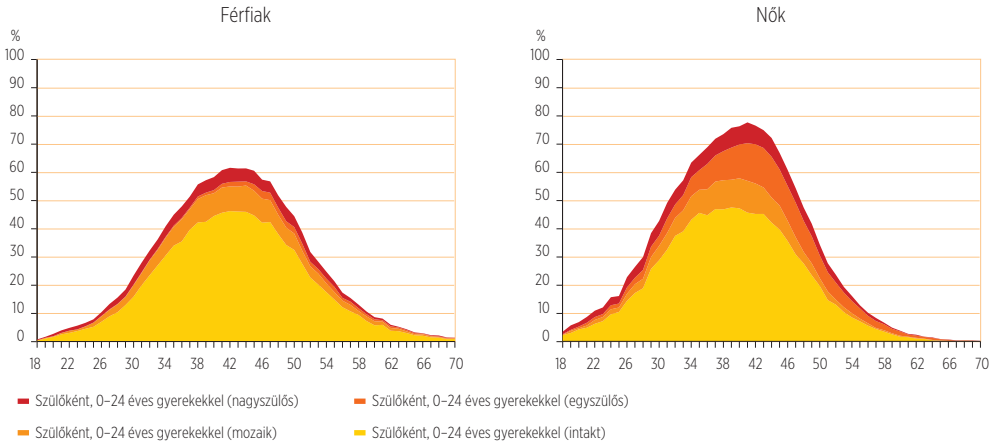

Megjegyzés: 1.) A mutató a párkapcsolatban, gyermek nélkül élők arányát az összes, adott korú személyhez viszonyítja. 2.) Csak az együttélésen alapuló párkapcsolatokat vettük figyelembe.
Forrás: KSH 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

A háztartások legnagyobb csoportját a gyermekes háztartások teszik ki. Ezek között is azok, ahol kiskorú vagy olyan gyermekek élnek, akik legfeljebb 24 évesek. Ezeknek a gyerekeknek döntő többsége még iskolában van, vagy csak néhány éve fejezte be a tanulmányait. Noha a szülőség nem feltétlenül jelenti azt, hogy a szülők és a gyermekek egy háztartásban élnek, a szülőségnek mégiscsak ez a legjellemzőbb 'létformája'. Ebben a vonatkozásban a nők és a férfiak között az a legnagyobb különbség, hogy a nők között magasabb a gyermekekkel élők aránya, és ez az életpálya különböző szakaszaira egyaránt jellemző. A nőknél a 30-as éveik végén, illetve a 40-es éveik első felében járók között mérhetőek a legnagyobb értékek. Ezekben a korcsoportokban a nőknek körülbelül a 70%-a, de a 40-es évek elején járóknak több mint háromnegyede a gyermekével együtt élőszülőszerepében van. A férfiaknál inkább a 40-es évek teljes szakaszán jellemzőek a legmagasabb értékek, ekkor körülbelül 60%-uk él ilyen háztartásban (10. ábra). A nemek közötti különbség egyik fontos magyarázata, hogy a nők között sokkal magasabb az egyszülő háztartások aránya.

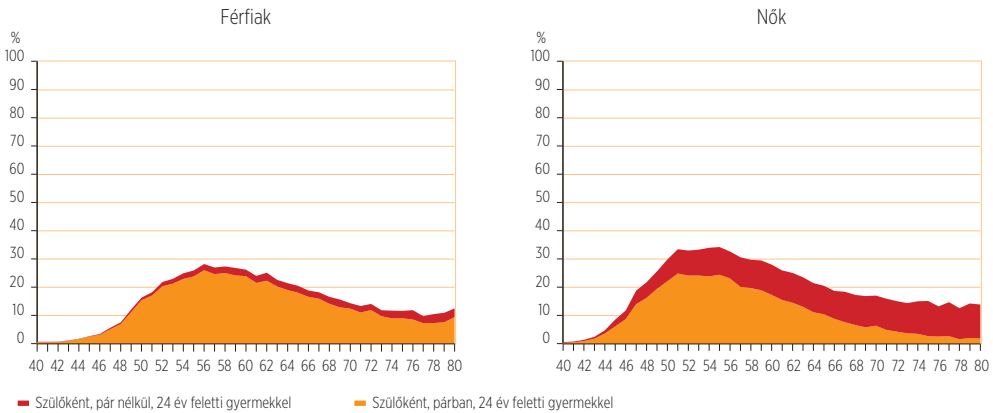
A gyermekes háztartásokon belül egy speciális csoportot képeznek azok, ahol a két generációval együtt még egy harmadik is él. Ezek a nagyszülő gyermekes családok. A háromgenerációs együttélések a generációk közötti támogatás egy speciális formájának tekinthetők. Korábbi kutatások ugyanis azt mutatják, hogy ez az együttélési forma alapvetően a rosszabb anyagi helyzetben levőkre jellemző, illetve azokra, akik valamilyen komolyabb életesemény (pl. válás) után költöznek újra össze az idősebb szülőikkel. Ha a nemek közötti különbséget nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a három generációs háztartásban élők aránya is a nők körében magasabb. Ez egyébként nemcsak a szülői, hanem a nagyszülői generációra is elmondható, hiszen a há-

10. ábra. A különböző szülői szerepekben élők aránya, 2016

Megjegyzés: 1.) A mutató a háztartásban szülőként (0–24 éves gyermek szülőjeként) élők arányát az összes, adott korú személyhez viszonyítja. 2.) Szülőnek ebben a mutatóban nem csak a vér szerinti szülőket tekintettük, hanem azokat, akik szülői státuszban vannak egy háztartásban, akár vér, akár nem vér szerinti szülőként. 3.) Nagyszülőcsaládba élőknek soroltuk az összes olyan szülőt, akinek a családjában legalább egy nagyszülő is élt, függetlenül attól, hogy maga a gyermekes család intakt, mozaik vagy egyszerűs család. Mivel a nagyszülőcsaládok viszonylag kis arányban fordultak elő, így azokat már nem bontottuk meg a fentebb említett szempontok szerint. *Forrás:* KSH 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

11. ábra. A 24 évesnél idősebb (felnőtt) gyermekekkel együtt élő szülők aránya, 2016

Megjegyzés: A mutató a háztartásban szülőként élők arányát az összes, adott korú személyhez viszonyítja. *Forrás:* KSH 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

romgenerációs háztartások sokkal inkább nagymamás, mint nagypapás háztartások (Monostori, 2021).

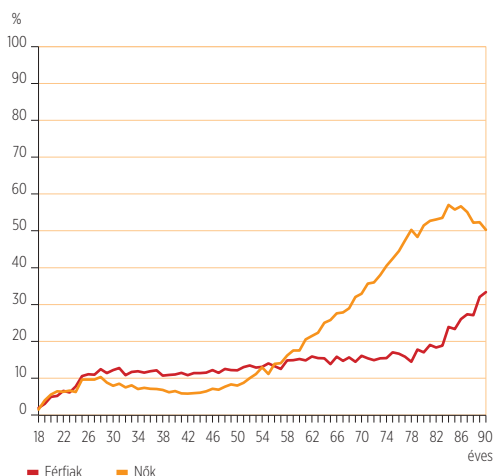
Fontos aspektusa a szülőségnek az az élethelyzet is, amikor a szülők idősebb, 24 év feletti gyermekekkel élnek együtt. A fel-

nőtt gyermekekkel együtt élő szülők magas aránya – ahogyan említettük korábban is – elsősorban a fiatalabb generációk kései önállósodásának a következménye. Különösen azokból a háztartásokból költöznek el későn a fiatalok, ahol az anya egyedül él.

Ezen adatok alapján ugyan nem tudjuk alátámasztani a feltetelezésünket, de valószínűleg az is szerepet játszik, hogy a fiatalok a felbomló párkapcsolatokból is nagyobb arányban költöznek vissza a szülői házba, ha a szülő – elsősorban az anya – nem párkapcsolatban él. Az 50-es éveikben járó nők közel harmada, a férfiak negyede él együtt legalább egy 24 év feletti gyermekével (11. ábra).

Az egyszemélyes háztartások aránya különösen az idősebb, a 60 év feletti korosztályokban magas. A fiatalok és a középkorúak körében az egyszemélyes háztartások aránya szinte minden korosztályban 10% körül mozgott, jellemzően a férfiak körében egy kicsit magasabb értékekkel. A 60 év feletti korosztályok esetében viszont nagyon elválnak egymástól a férfiak és a nők mutatóinak értékei. A nők körében egészen a legidősebb korosztályokig erőteljesen növekszik az egyedül élők aránya. A 75 év feletti korosztályok mindegyikében a nők több, mint fele egyedül él (12. ábra).

12. ábra. Az egyszemélyes háztartásban élők aránya, 2016

Megjegyzés: A mutató az egyszemélyes háztartásban élők arányát az összes, adott korú személyhez viszonyítja.

Forrás: KSH 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

A HÁZTARTÁSOK ÖSSZETÉTELE NEMZETKÖZI KONTEXTUSBAN

A háztartásszerkezet nemzetközi összehasonlítására nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Ezek egy része a népszámlálásokból származik, amelyek hasonló koncepcióval dolgoznak, és a legtöbb vonatkozásban standardizált fogalmakat használnak. Ugyanakkor az utolsó népszámlálások 2010 körül voltak, tehát a jelenlegi helyzet leírására kevésbé alkalmasak. Emellett minden uniós ország éves gyakorisággal közöl háztartásszerkezetre vonatkozó adatokat az EU-SILC-kutatásból, amely már 2019-re is rendelkezésre áll, viszont egy teljesen más módszertannal dolgozik, mint a népszámlálás. Továbbá a népszámlálással összehasonlítható adatok azt mutatják, hogy az EU-SILC kis mintájából, illetve a válasz megtagadásból adódó torzulások miatt a két adatforrásból származó adatok között jelentősebb különbségek vannak. Úgy véljük azonban, hogy néhány esetben ezek alapján is lehetséges a nemzetközi összehasonlítás.

Európa országaiban jelentősebb eltéréseket mutat például az egyszemélyes háztartások aránya (13. ábra). E vonatkozásban jól látható egy erőteljesebb észak-dél válsztóvonal és gyengébben egy nyugat-kelet vonal is. Svédországban, Finnországban és Dániában a háztartások közel fele egyszemélyes, de nagyon magas a mutató értéke Németországban és Észtországban is. Az egyszemélyes háztartások aránya a déli országokban és több középkelet-európai országban (Szlovákia, Lengyelország) is általában alacsonyabb, noha mindkét országcsoportból találunk olyanokat, amelyek az egyszemélyes háztartások aránya szerint felállított sorban inkább középen helyezkednek el. Ilyen például Magyarország is, a déli országok közül pedig Bulgária és Olaszország. Azt is meg lehet figyelni, hogy ezen háztartásokon belül

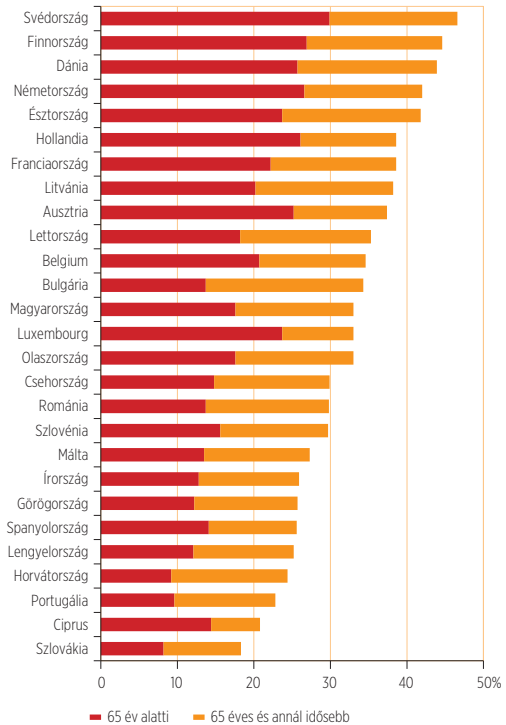

a gazdagabb országokban (Svédország, Németország, Ausztria, Luxemburg, Dánia, Hollandia) nagyobb arányt képviselnek a 65 év alattiak, ami összefügg azzal, hogy ezekben a térségekben jellemzőbb, hogy a fiatalok viszonylag hamar elköltöznek a szülői háztól, és hosszabb-rövidebb ideig egyedül élnek, még az önálló családalapítás előtti szakaszban is. Míg a dél- és a kelet-európai országokban a kései önállósodás sokkal inkább abban nyilvánul meg, hogy a fiatalok nagyon későn költöznek el a szülői házból.

A 65 év feletti egyedül élők aránya is az északi országokban (Dánia, Észtország, Finnország, Litvánia, Svédország) a legmagasabb, és a dél-, illetve néhány kelet-európai országban (Szlovákia, Lengyelország) a legalacsonyabb. Ugyanakkor szintén alacsony az idős, egyszemélyes háztartások aránya néhány nyugat-európai országban (Hollandia, Ausztria) is.

A kétszemélyes, ezen belül is a párkapcsolaton alapuló háztartások arányának nemzetközi összehasonlítása a publikált adatok alapján nem lehetséges. Ennek az az oka, hogy az uniós adatközlésekben ez nem jelenik meg önálló kategóriaként. A kétszemélyes háztartások arányára ugyan vannak adatok, de ezek összehasonlítása félrevezető lenne, hiszen ebben a kategóriában éppúgy benne vannak a párok, a felnőtt gyermekükkel együtt élő egyszülős családok, illetve minden olyan, nem párkapcsolaton és nem felmenő viszonyon alapuló együttélések, ahol két felnőtt lakik együtt. Mivel azonban az idősekre vonatkozóan külön adatközlések vannak, amelyek jobban illeszkednek az általunk is használt kategóriákhoz, az idősek körében tudunk összehasonlításokat tenni. E vonatkozásban egy erőteljesebb kelet-nyugat választóvonalat lehet látni (14. ábra). A kelet-európai országokban a párjukkal élők aránya jellemzően azért alacsonyabb, mert a férfiak halandósági mutatói jelen-

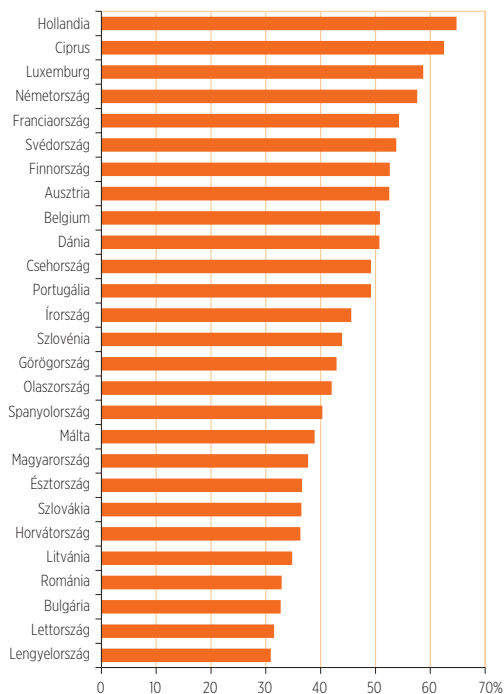
13. ábra. Az egyszemélyes háztartások aránya, 2019

Forrás: EU-SILC 2019.

tősebben maradnak el a nőktől, másrészt néhány kelet-európai országban jóval az európai átlag felett van a többgenerációs háztartások aránya, tehát amelyben az idősek a gyermekeikkel vagy a gyermekeikkel és az unokáikkal élnek együtt. A párjukkal csak ketten élők aránya jellemzően a jómódú nyugat-európai és észak-európai országokban a legmagasabb. Ezek közül is kiemelkedik Hollandia. A 65 éves és annál idősebb holland férfiak háromnegyede, a holland nők 56%-a tartozik ebbe a kategóriába. 65% körüli ez az arány a francia, osztrák, finn és portugál férfiak körében. A nőknél – a hollandok mellett és a nagyobb országok közül – az olaszoknál mértek még magas értéket: idős olasz nők 54%-a él a párjával kettesben egy háztartásban.

14. ábra. A kétszemélyes, párkapcsolatos háztartásban élők aránya a 65 éves és annál idősebb népesség körében, 2019

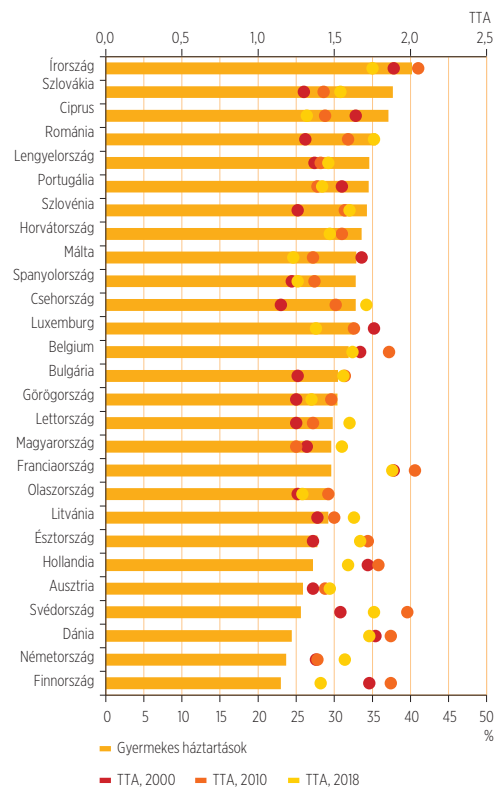

Forrás: EU-SILC 2019.

Az EU-SILC-adatfelvételekben nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatok vannak a gyermekes háztartások arányára vonatkozóan is. Ezt az adatot legközvetlenebbül a megfigyelési időpont előtti két évtized termékenysége határozza meg, de a hosszabb távú demográfiai folyamatok és egyéb demográfiai események (pl. válás, újraházasodás), illetve a népesség korstruktúrája is befolyásolja. Továbbá az is meghatározó, hogy miként oszlanak meg a megszületett gyermekek a családok között. Vannak olyan országok, ahol a viszonylag magas termékenység a gyermektelen nők magas arányával párosul (Finnország, Svédország, Hollandia, Dánia). Ez úgy lehetséges, hogy akik gyermeket vállalnak, azok az európai átlagnál magasabb termékenységűek, azaz a relatíve sok gyerek relatíve kevesebb háztartásban él. Az említett országok közül mindegyik-

ben magas a legalább három gyermeket nevelők aránya, és az európai átlag alatti az egygyermekeseké. Az említett országokban az egy gyermeket nevelők aránya 42–44% között mozogott, miközben a kelet-európai országok többségében 50% feletti, néhány dél-európai országban (Portugália, Málta) pedig még a 60%-ot is meghaladja. Ráadásul az említett északi országokban az idősek aránya is magas, ami a strukturális okokból adódóan szintén azt eredményezi, hogy a gyermekes háztartások aránya viszonylag alacsony. A kelet-európai és a dél-euró-

15. ábra. A gyermekes háztartások aránya (vonal diagramm), 2018 és a teljes termékenységi arányszám (TTA, pont diagramm), 2000, 2010, 2018.

Megjegyzés: Az EU-SILC adatfelvételek definíciója szerint gyermeknek tekinthető minden 16 év alatti gyermek, továbbá azok a 16 és 24 év közöttiek, akik gazdaságilag inaktívak.

Forrás: Gyermekes háztartások aránya: EU-SILC 2019; Teljes termékenységi arányszám TTA: EUROSTAT adatközlések.

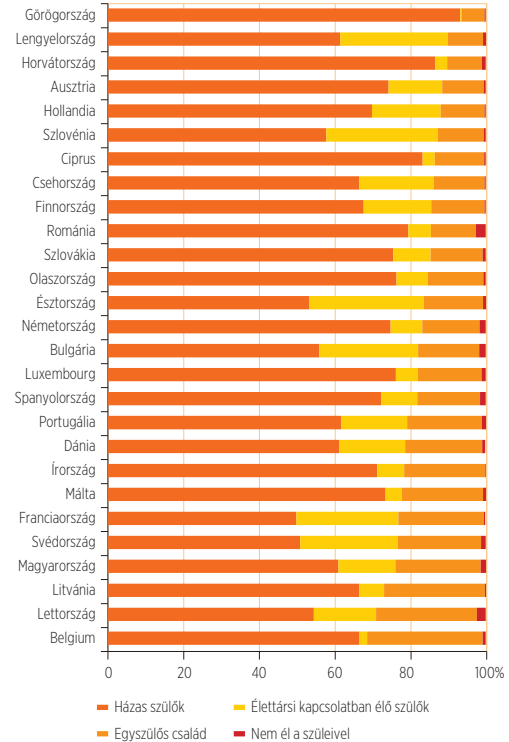
pai országokra viszont inkább az jellemző, hogy a gyermeket vállalók gyermekszáma alacsony, így alacsonyabb termékenységgű mutatók mellett is a legtöbb országban az európai átlagnál magasabb – 35% körüli – a gyermekes háztartások aránya.

A gyermekes háztartások többségében két szülő neveli az ott élő gyermekeket. Az adatközlések sajnos nem teszik lehetővé, hogy ezen belül összehasonlítsuk az intakt és a mozaikcsaládok arányát.

A gyermekes családok vonatkozásában összehasonlíthatók azok az adatok is, amelyek a gyermekek szemszögéből mutatják meg, hogy milyen családban élnek. Ezek az adatok a 18 éven aluliakra vonatkoznak. Az minden országra elmondható, hogy ezeknek a gyerekeknek a döntő többsége kétszülős családban nevelkedik. A kétszülős családok aránya, még a legalacsonyabb értéket mutató Belgiumban is megközelíti a 70%-ot. A legmagasabb (90% körüli) értéket Lengyelországban, Görögországban és Horvátországban mérték. Értelemszerűen ezekben az országokban az egyszülős családok aránya alacsonyabb, 10% körüli. Magyarországon az egyszülős háztartások aránya kifejezetten magas, ennél magasabb értéket csak a már említett Belgiumban, illetve Lettországon és Litvániában mérték.

Ez utóbbi kettőben a kiskorú gyermekek 27%-át csak egy szülő neveli.

16. ábra. A 18 év alatti gyermekek családszerkezete

Forrás: EU-SILC 2019.

FOGALMAK

Háztartás: Közös (*magán*)háztartásba az olyan együtt lakó személyek tartoznak, akik egy lakásban vagy annak egy részében laknak, a létfenntartás (például étkezés, napi kiadások) költségeit – legalább részben – közösen viselik. A háztartások másik részét az *intézeti háztartások* (például kollégium, idősek otthona, börtön) alkotják, ahol az ott élők közösségi elhelyezést vagy elhelyezést és ellátást kapnak.

Család: Házastársi vagy élettársi, illetve gyermek-szülő kapcsolaton alapuló együtt élők köre.

Gyermekekes család: Az a család, ahol legalább egy olyan gyermek él, aki legfeljebb 24 éves. A gyermekekes család és gyermekekes háztartás fogalmat jellemzően szinonimaként használjuk. Ennek az az oka, hogy az esetek döntő többségében a kettő ugyanazt jelöli, hiszen a legtöbb gyermekekes háztartás csak egy családból áll, abból, ahol a gyermek/gyermekek is élnek. Ha két vagy több családból áll a háztartás, akkor is a gyermekekes család jellemzői alapján beszélünk róluk (hány szülő/gyermek van a családban, mi jellemzi a szülőket stb.). Nincs tehát jelentősége a háztartás/család különbségtételnek. Az egyetlen eltérés azokban az esetekben releváns, ahol egy háztartásban kettő vagy több család él, és több családban élnek gyermekek is. Ezeknek a száma viszont elenyésző. Hogy miért nem következetesen csak a háztartás fogalmat használjuk, annak az az oka, hogy

a köznyelvben sokkal megszokottabb az intakt, egyszülős család és a mozaikcsalád kifejezés, mint pl. az egyszülős háztartás vagy a mozaik háztartás.

Intakt család: Az a család, ahol a családban élő összes gyermek mindkét szülőnek vér szerinti gyermeke.

Mozaikcsalád: Az a család, ahol a családban a gyermekek két szülővel élnek együtt, és legalább egy olyan gyermek él a családban, akinek az egyik szülő nem vér szerinti szülője.

Egyszülős család: Az a család, ahol a családban élő gyermekeket csak egy szülő neveli/csak egy szülővel él együtt.

Családi állás: a családban betöltött szerepet jelenti. Lehet valakinek a családi állása férj, feleség, élettárs, gyermekét egyedül nevelő szülő, gyermek, rokon és nem rokon személy. Ezen ismérvek alapján állítjuk össze a család- és háztartásszerkezetet, és ez jelzi, hogy az adott családban kinek milyen szerepe van.

Gyermekszerepben/-státuszban élő személy: A népszámlálásokban és egyéb lakossági felvételekben is minden, a háztartásban élő személyről rögzítik, hogy mi a *családi állása*. Gyermekszerepben élő személynek azokat tekintjük, akik életkoruktól függetlenül együtt élnek legalább az egyik szülőjükkel, de nem élnek egy háztartásban a saját gyermekükkel vagy párjukkal.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Harcsa I. és Monostori J. (2020). A mozaikcsaládok. *Socio.hu.*, 10(2). Elérhető: <https://socio.hu/index.php/so/article/view/809/819> DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.1>
- Harcsa I. és Monostori J. (2014). Demográfiai folyamatok és a családformák pluralizációja Magyarországon. Kolosi T. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 2014* (83–109. o.). Budapest: TÁRKI.
- Kapitány B. (2021). „Ha jön a baba” – a várandósság tudatában kötött házasságok jelentősége Magyarországon. *Korfa Népesedési Hírlevél*, 21(3).
- Makay Zs. és Spéder Zs. (2018). Apaság: A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.* (65–82. o.) Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Monostori J. és Murinkó L. (2018). Háztartás- és családszerkezet. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.* (177–197. o.) Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Monostori J. (2021). Nagyszülők és unokák egy háztartásban. Háromgenerációs együttélések Magyarországon. *Szociológiai Szemle* 31(1) 116–142. 10.51624/SzocSzemle.2021.1.5
- Murinkó L. és Földházi E. (2012). Háztartás- és családszerkezet. *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.* (113–123.o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Szabó L. et al. (2020). *Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat. Várandós kutatási szakasz.* Technikai riport. (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 102). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Veroszta Zs. (szerk.), (2018). *Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás. A várandós kutatási szakasz előkészítése.* (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 99). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Veroszta Zs. et.al. (2021). *Várandósság Magyarországon. Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.* Kutatási jelentés. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Megjelenés alatt.

